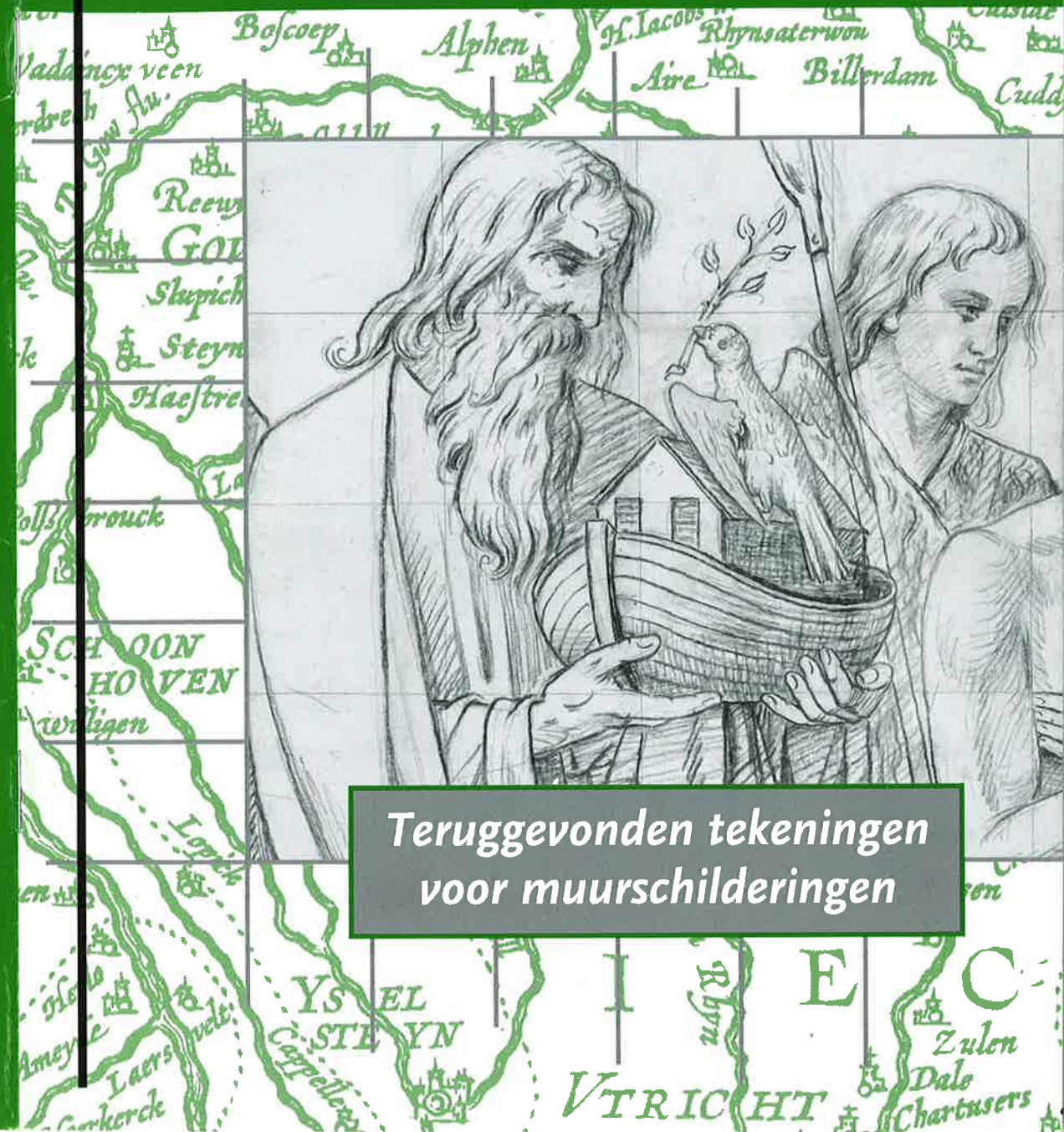

Heemtijdinghen

49ste jaargang nr. 1

2013

Teruggevonden tekeningen
voor muurschilderingen

Verdwenen muurschilderingen in de rooms-katholieke kerk van Montfoort

Cartons van kunstschilder Nicolaas Poland

door Frank van Rooijen

In het archief van de voormalige parochie van de heilige Johannes de Doper te Montfoort bevinden zich zeer grote schetstekeningen met religieuze voorstellingen. Al decennialang liggen deze "cartons" opgerold in het archief. Het raadplegen ervan is haast onmogelijk zonder de stukken te beschadigen. Dat was het Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard, dat het archief in bewaring heeft, een doorn in het oog. Met de nieuwste technieken zijn de kwetsbare tekeningen gescand.¹ Daarna was het mogelijk de tekeningen digitaal aan elkaar te "plakken", zodat er een beter beeld ontstaat van het geheel. In de kerk zelf zijn de muurschilderingen waarvoor de ontwerp-tekeningen ooit dienden, inmiddels verdwenen.

De rooms-katholieke kerk van Montfoort is in 1925 in gebruik genomen. Het ontwerp was van de hand van architect Wolter te Riele uit Utrecht. Voorts was pastoor Spaan met recht een bouwpastoor, die nauw betrokken was bij het project. Vanzelfsprekend had hij daarbij ruim aandacht voor het kerkinterieur. Voor de muurschilderingen die moesten worden aangebracht, ging de pastoor te rade bij de Utrechtse kunstschilder Nicolaas Poland (1862-1949). Poland had zijn vakmanschap vooral ontwikkeld binnen het bekende atelier van Mengelberg, waarbij hij vele jaren in dienst was. In oktober 1924 kreeg hij vanuit Montfoort opdracht tot het schilderen van de volgende voorstellingen in de kerk:

- De triomf van Christus
- De twaalf apostelen
- De twaalf profeten
- Zes figuren voorstellende de scheppingsdagen
- Voorstelling uit de Apocalyps

Carton met voorop Jozef van Egypte met een bandelier in de hand. Daarachter staan Aäron, de eerste Hebreeuwse priester, en zijn broer Mozes met de tafelen van de 10 geboden. Jozua en Gideon zijn de strijders die de Israëlieten bevrijdden. Daarachter Samson, die met zijn kracht de stadspoort draagt. De laatste in deze groep is Samuël, met de hoorn met olie voor de zalving. (Foto: RHC Rijnstreek en Lopikerwaard)

Nicolaas Poland nam dit werk aan voor de som van 2000 gulden. Bovendien sloot het kerkbestuur een afzonderlijk contract met de schilder A.J. Mens uit Zeist², die Poland ondersteunde en vooral werd ingeschakeld voor de decoratieve schilderingen rond genoemde taferelen en elders in de kerk.³

In het middenschip van de kerk schilderde Poland de voorstellingen van de twaalf apostelen en de twaalf profeten. Aan iedere apostel was een van de twaalf geloofsartikelen gekoppeld uit het Credo. Bij de desbetreffende apostel stond dan een profet uit het oude testament, die met een citaat uit zijn eigen boek de woorden van de apostel onderstreepte. De

apostel Petrus bijvoorbeeld werd met 'zijn' geloofsartikel "Ik geloof in God, schepper van hemel en aarde" geflankeerd door de profet Jeremia die met zijn woorden "Zie, Gij hebt hemel en aarde gemaakt" feitelijk hetzelfde zegt. En zo werd twee aan twee steeds door een andere apostel en profet de gehele geloofsbelijdenis van de kerk behandeld. De zes scheppingsdagen werden door Poland op eenvoudige wijze in beide zijbeuken van de kerk verbeeld. Verder betrof de eerdergenoemde voorstelling uit het boek Apocalyps God afgebeeld op een troon, zoals door de evangelist Johannes beschreven. Dit taferel was te zien op het gewelf van het priesterkoor. Maar de uitvoering van al deze taferelen

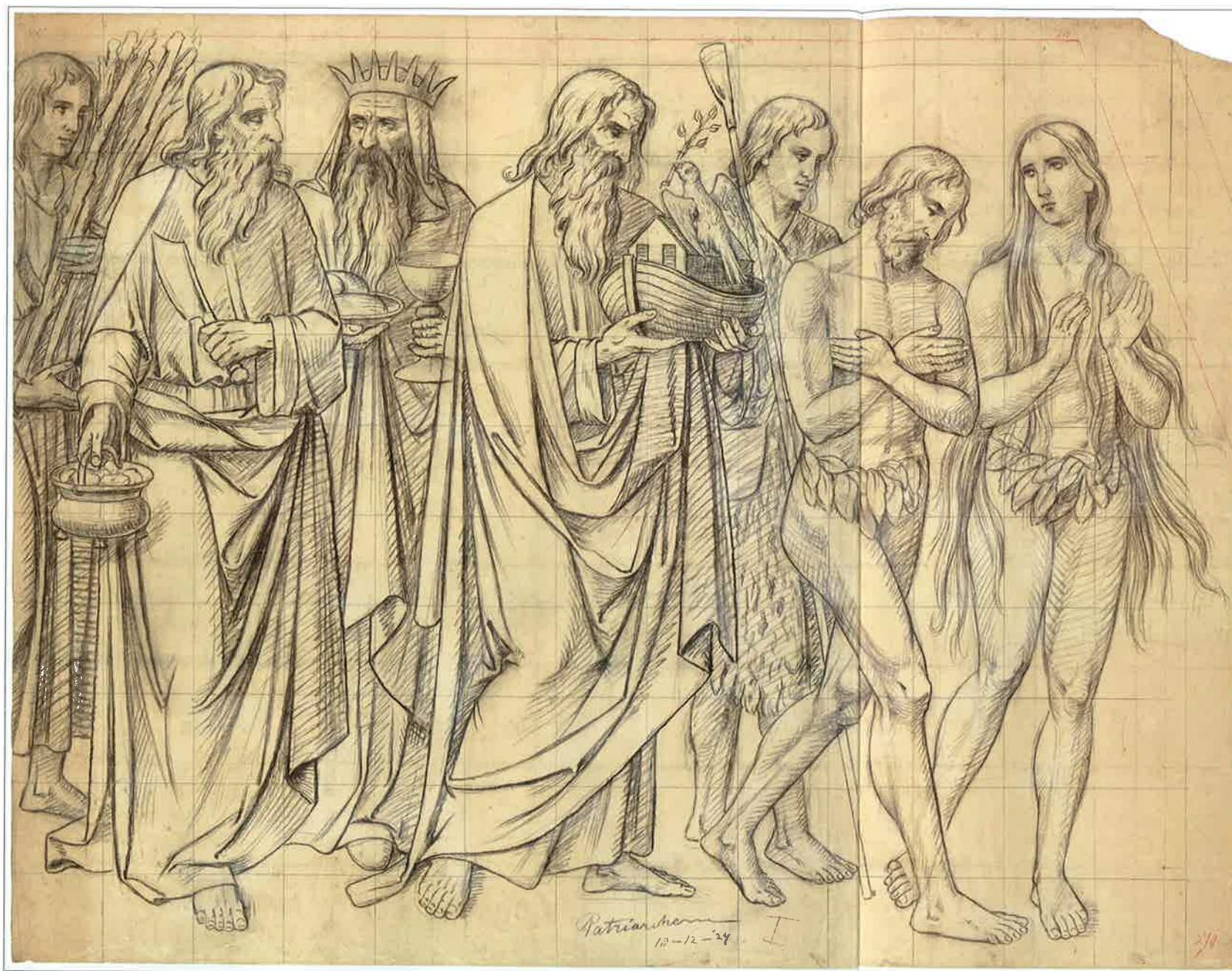
Carton van de zegewagen met Christus daarop die wordt getrokken door de vier evangelisten, voorgesteld met hun symbolen, waarvan hier slechts twee te zien: de havik (symbool van Johannes) en de gevleugelde mens (symbool van Mattheus). Zij worden geholpen door de vier kerkleraren, die de raderen van de wielen voortduwen: Sint Gregorius, Hieronymus, Ambrosius en Augustinus. Op de wagen Maria, die heeft meegeleden met haar zoon en hier nu nadrukkelijk deelt in zijn vreugde. (Foto: RHC Rijnstreek en Lopikerwaard)

viel in het niet bij de verbeelding van de Triomf van Christus.⁴

Het kerkbestuur had de kunstenaar opdracht gegeven breed uit te pakken met de Triomf van Christus, waarin Christus nadrukkelijk als de Verlosser van de wereld wordt gepresenteerd. Het ging daarbij dus niet alleen om de centrale beeltenis van Christus in zijn zegewagen. Zo was er allereerst ruim plaats voor de patriarchen en profeten, die in de Bijbel aan Jezus vooraf waren gegaan. Alle bekende figuren uit het Oude Testament, te beginnen bij Adam en Eva, kwamen erin voor. Uiteraard mocht ook Johannes de Doper, patroon van de parochie, niet ontbreken. Rond de zegewagen met Christus waren er verwijzingen naar de evangelisten, terwijl Maria bij haar Zoon een ereplaats kreeg, passend bij de devotie voor haar. Achter de zegewagen staan de apostelen, martelaren, de heilige maagden en vrouwen, de monniken en kluizenars. Deze bonte stoet werd dwars door de hele kerk heen geschilderd in maar liefst tien tafereelen.

De bewaard gebleven schetstekeningen of cartons in het parochiearchief betreffen allemaal de muurschilderingen van onderdelen van de Triomf. De talrijke personen op deze tafereelen lieten goed zien waar de kracht lag van de kunstenaar Nicolaas Poland: "Altijd weer hebben zijn figuren hun karakter, hun levendigheid en persoonlijkheid, terwijl uit symbolische groeperingen vooral ten sterkste blijkt, met welk een liefde en overgave Poland zich aan dezen arbeid wijdt. Achter de kleurrijke figuren staat, bescheiden doch krachtig, de gevoelsmensch Poland, wiens kunstzinnig oog en vaste hand elke godsdienstige episode tot 'n sprekende en sterk overtuigende gebeurtenis kunnen maken.", zo schreef het Utrechts Nieuwsblad in 1932.⁵ In ditzelfde artikel, toch al weer zeven jaar na zijn opdracht in Montfoort, toonde pastoor Spaan zich nog altijd zeer ingenomen met de muurschilderingen in zijn kerk.

De tijden zouden echter veranderen. Mede door Vaticanum II ging er een andere wind door de

Carton van de zogenoemde Patriarchen. Voorop lopen Adam en Eva, gevolgd door hun kind Abel (met staf). Daarna volgt Noach met de ark en Melchisedech met kerk en offerbrood. Daarnaast Abraham met het vuur en offermes, dat verwijst naar het offeren van Isaac, die naast hem met de lakkenbos loopt. Op de oorspronkelijke afbeelding was daarachter ook Jakob te zien met de ladder. (Foto: RHC Rijnstreek en Lopikerwaard)

kerk waaien die ook gevolgen had voor het kerkinterieur. Men sprak wel van een tweede beeldenstorm, omdat in den lande veel pracht en praal uit de rooms-katholieke kerken verdween. In 1960 handelde ook de toenmalige pastoor van Montfoort in deze tijdsgeest. Het bezorgde hem de bijnaam "Johannes de Sloper". Hij gaf opdracht de muurschilderingen achter een verflaag te laten verdwijnen. Wat ons rest zijn de schetstekeningen, die een indruk geven van wat verloren ging. Wie nog schilderijen van Poland wil bewonderen kan terecht op enkele plaatsen, waaronder de RK kerk van Vinkeveen. Of onverwacht, toch ook nog in Montfoort? Er is een klein spoor dat kerk en kroeg verbindt. Want uit de overlevering van de familie Poland is bekend dat de kunstschilder ten tijde van zijn werkzaamheden in Montfoort overnachtte in De Gouden Leeuw. De contacten met de logementhouder Ekelschot waren dusdanig dat de schilder uit dankbaarheid op deze plek een schilderij achterliet. Hierop prijkt de burggraaf van Montfoort, een heel andere heer die in vroegere tijden in deze streek werd gediend.⁶ Hoe dan ook, dat schilderij heeft alle grillen van de tijd wel overleefd.

Noten

- 1 Alleen de tekeningen die bij het RHC berusten, zijn gescand en op de website www.rhcijnstreek.nl te zien. Bij de totstandkoming van dit artikel bleek dat er ook nog cartons in de kerk zijn achtergebleven.
- 2 Adrianus Joseph Mens (1872-1958) was schilder en decoratief kunstschilder in Zeist en aldaar bestuurlijk actief bij verschillende katholieke organisaties, met name bij RK woningbouwvereniging Volkshuisvesting. Op latere leeftijd was hij werkzaam als drogist (1938).
- 3 RHC Rijnstreek en Lopikerwaard, Parochiearchief Montfoort, "overeenkomsten".
- 4 Het boekwerkje *Beschrijving van de Nieuwe kerk te Montfoort, toegewijd aan den H. Joannes den Doper onder den titel Geboorte van St. Joan de Dooper* uit circa 1925 geeft uitgebreidere informatie over de afgebeelde figuren.
- 5 *Kunstschilder Poland, zeventig jaar in*: Utrechts Nieuwsblad van 28-07-1932.
- 6 Jan Poland te Heerhugowaard, oomzegger van de kunstschilder, 95 jaar, meldde dit in 2001 blijkens een brief van A.B.J. Hermanns aan het kerkbestuur over de cartons. (Met dank aan Sjaak Spruijt.)